

elmaradás lehetséges felszámolása"-nak a sürgetése, a sajátos értékek útján történő továbbhaladás sürgetése helyett?

Ezért érzem én szinte-szinte perdöntőnek azt a kérdést, amelyet Sükösd, mint tárgyhoz nem tartozót, elhessent magától: azt nevezetesen, hogy „a világirodalmi szintű líra mögött miért maradt ön maga lehetőségei alatt a magyar epika”. Amely kérdésben éppen az összevetés a lényeges. „Mindenki tudja, hogy irodalmunk kezdetektől napjainkig a történelmi sors, a nemzeti létezés tükörképe... Prózairodalmunkat — ténykérdés — a nemzeti szolgálat visszafogta, háztáji feladatokra készítette, helytől elrugaszkodó kísérleteit rossz lelkiismerettel béklyózta, egyetemes törekvéseit félkész eredménnyé torzította.” Nos, nyilvánvaló, hogy a nemzeti sors ama bizonyos különleges fordulóját „egyszerre konkrét és általános történetbe foglalni” **csakis a nemzeti, a „háztáji” feladatoknak a vállalásával, teljes átélésével lehetséges; éppen ennek a vállalásnak és átélésnek köszönhető például az eposz műfaji veretének a visszahódítása a *Szigeti veszedelemben*.**

Nyilvánvalóan termékenyebb ennél Sükösdnek a „bizonytalan valóságról” szóló tétéle, a magyar regény lemaradásának és a magyar társadalmi fejlődés elkésett ütemének az összefüggésbe hozása. (Ami megint adósságra, a magyar regény irodalomszociológiai szempontú történetének a megíratlanságára figyelmeztet.) Persze, nemcsak — és nem is elsősorban — író és közönség „pénzben kifejezett” anyagi összefonódottságára gondolok, hanem a kor tudatmodelljének és az írói szemléletnek az összefonódottságára. Valami olyasmire, ami felé Sükösd gondolatmenete is elindul, anélkül azonban, hogy utat nyitna végigjárásához. „Mi az elkötelezettség az irodalomban?” — kérdi a szerző. „Kötődés, kötöttség egy átfogónak és üdvözítőnek remélt morális, szociológiai, politikai szemlélethez. Ez a szemlélet a magyar regény korszakain át gyakran változott, eszmétörténeti tartalma — mai tudásunkkal — erősen vegyes, felemás. De az elkötelezettség anyaga és módszere közös: a magyar regényíró Eötvöstől és Keménytől Mikszáthon, Móriczon át napjainkig a nemzeti lét információs és dokumentatív rétegeiből építkezett.” Amiben azonban éppen ez az „eszmétörténeti tartalom”, az információs és dokumentatív anyag felhasználás-módjában szóhoz jutó „nemzeti önszemlélet” a döntő. A regény „átfogó” és „szintézisteremtő” jellege — talán ezt is nevezhetnők „ténykérdésnek” — többé-kevésbé látszatszintézis; benne mindig egy embercsoport (osztály, réteg) önszemlélete válik „nemzetszemléletté”. Ennek jelentőségét nem is kell hangsúlyoznom annak a tanulmány szerzőnek a könyve kapcsán, aki éppen az általa modellnek tekintett (és megint csak példaszerűen elemzett) Déry-életművel bizonyítja ennek a szempontnak a regény műfaj történeti elhelyezésében való jelentőségét. (*Magvető, 1972.*)

LÁNG GUSZTÁV

Kortársaink

A SZOROZAT ELSŐ MŰVEIRŐL

Hiányt, sőt mulasztást pótol a Kortársaink-sorozat. Megjelent és várható kötetekben olyan írók, költők arcképe bontakozik ki ugyanis, akik meghatározzák szellemi életünket. Hogy jelentékeny tartalmakat fejezzen ki, hogy érzékelhető erővel hatnak, cáfolhatatlan tény. Mindebből azonban eddig csupán több-kevesebb részlet körvonalazásával kellett beérnünk.

Furcsa helyzet alakult ki emiatt. A társadalom és a környezet gyökeres változásai érthetően sürgették a szellemi élet jelenségeinek, mozgásainak gyors föltérképezését. Keletkeztek is történelmi összefoglalások, elméleti általánosítások. Sokban megelőzve az irodalmi valóság alapos föltárását; és ez óhatatlanul nyomott hagyott

mind a magyarázatok, mind a minősítések hitelességén. Most új lehetőség nyílik a föltárás és az összegezés munkálatainak szorosabb kölcsönösségére.

Hasznos vállalkozás tehát a Kortársaink. És kényes is bizony. Hiszen mai alkotókról beszél, mai kérdéseket feszeget. Egyszerre kell tényeket összegyűjtenie és állásfoglalásokat kialakítania. Nyilván erre gondolva választotta a két szerkesztő, *Béládi Miklós* és *Juhász Béla* a pályarajz műfaját. Így minden alkotás, minden mozzanat a történelmi kibontakozás természetes keretében jelenik meg.

RÁBA GYÖRGY: SZABÓ LŐRINC

Nemrég jelent meg *Kabdebó Lóránt* terjedelmes monográfiája Szabó Lőrincről. Most *Rába György* pályarajza követi. A duplázást nem érezzük túlzásnak. Ellenkezőleg, még ez az érdeklődés sem áll arányban a tárgyával.

Éppen Rába egyenletes színvonalú tanulmánya érzékelteti szinte természettudományos szabatosággal Szabó Lőrinc költészetének nagyságát. Igaz, elsősorban a tudatosság, a gondolkodás, a mesterség oldaláról. Módszerét a szövegelemzésre építi. Arra figyel, azt elemzi, azt méri és minősíti, ami elkülöníthető, csoportosítható, leírható. Így jut arra a megállapításra, hogy Szabó Lőrinc verseinek „formaszervezete” nem egyszerűen csak gazdagodik, tökéletesedik, hanem a más és más arányban jelentkező esztétikai minőségeknek megfelelően egészében változik meg korszakról korszakra. Fölfedezés számba menő megállapítás ez. Hiszen egységes alapon és következetesen képes megvilágítani ennek a rendkívüli pályának minden kanyarulatát, hullámvázát, olykor meghökkentő belső ellentétét. (Többek közt a híres és egyedülálló kísérletet, a fiatalkori versek teljes átírását.) Egyúttal azt is bizonyítja, hogy az esztétikai minőségek és a műtípusok gazdagsága és művészi tökéletessége dolgában az utóbbi négy évtizedben talán Szabó Lőrinc teljesítménye a legkiemelkedőbb.

A szövegelemzés másik rétege az eszmei és a filozófiai elemeket érinti. Okkal fordít erre is nagy gondot Rába. Találóján jegyzi meg: Szabó Lőrinc számára a műveltség épp annyira eleven, meghatározó élményt jelentett, mint a tapasztalati, érzéki valóság. A sokoldalúan tájékozott, higgadt és csiszolt módszerekkel dolgozó kutató megbízhatóan azonosít: véglegesnek tetszik az, amit az Ady—Babits hatásokról, eredetinek az, amit Russel filozófiájának beolvasztásáról mond. Sajnáljuk viszont, hogy nem keresi meg a mélyebb kapcsolatokat Szabó Lőrinc fiatalkori költészete és Nietzsche tanításai közt, továbbá, hogy nem rajzolja meg a tartalmi és történelmi összefüggések főbb vonalait az egymást követő eszmei vonzódások és források sorában. Ennek híján kissé töredezet marad a valóságban annyira szervesen épült, változott pálya szellemi oldalának rajza.

Közelebről a szabadság központi motívumára gondolunk. Szabó Lőrinc egész pályáját átfogta az egyén szabadságának vágya, keresése, értelmezése. Többnyire az egyéni szabadság szemszögéből nézte, élte és minősítette a világot maga körül. Ebben gyökerezett néha fölöttébb sajátos erkölcsi értékrendje is, a Kalibán-i pusztító lázadás vagy a „semmiért mindent” elve például.

Ott aztán, ahol a szabadságra törő egyén azonos társadalmi folyamatokkal találkozott, a kifejezés és a hatás egyszerre megsokszorozódott, elnyerte a nagy költészet általános érvényét. Rába — bár másfelől közelít — megtalálja ezt a pontot. Beszél az „értelmiségi proletár” magatartásáról, helyzetéről. Nos, Szabó Lőrinc voltaképp a magára ualt, a senki földjén helyét és szabadságát kereső, százszerosan függő polgári értelmiség sorsát, állapotát fejezte ki. Ez magyarázza költészete javának hitelességét — és nem mindennapi hatását.

Rába alapos és finom módszereivel, világos és eleven stílusával biztosan érdekes képet adhatott volna a pálya eme vonatkozásairól is. Figyelmét azonban elsősorban a művek belső világára összpontosítja. Szándékát megértjük. Munkáját magasra értékeljük így is.

SIMON ZOLTÁN: BENJÁMIN LÁSZLÓ

„Nyílt szó, födetlen arc”: a pályarajz utolsó fejezetének címül választott idézet akár az egészet jellemezhetné. *Simon* ugyanis Benjámint pályáját belső és külső konfliktusok, társadalmi, politikai, etikai és lelki problémák láncolataként ábrázolja. Ezt a megközelítést az életmű teljes mértékben igazolja aztán. Alkatának és változásainak forrása így érhető el a legegyszerűsebb úton. De épp azért, mert ez a költészet minden ízében társadalmi és politikai, elengedhetetlen a szembesítése a valósággal. *Simon* figyelembe veszi ezt is. Módszerét ezekhez igazítja, olyanformán, hogy a művek elemzésével indít, majd vizsgálódásaiba bevonja a motivációkat, végül érzékelteti a történelmi hátteret. E három tényező sajátosságainak és egymásra gyakorolt hatásának leírásából főleg a költői alkat és magatartás, az erkölcsi és gondolati reagálás tartalmi bontakoznak ki. Már az esztétikum belső rétegeinek fejtegetéseiből hiányzik ez a folyamatosság és elmélyültség. Ezen a területen a lényegesebb jegyek és változások összefoglalásaival találkozunk inkább.

Szinte drámai erővel rajzolja meg *Simon* a pálya gerincét, a munkásköltő, majd a kommunista művész sorsát, mindig munkában és küzdelemben szerzett győzelmét, elszenvedett vereségeit a hatalomra törő és hatalomra jutott munkásosztály közegében és társadalmi rendszerében. Innen, ebből a sűrű helyzetből ered minden meghatározó élmény, gondolat, ítélet, konfliktus, kérdés. Természetesen ez a lényegét néző megközelítés csupán jó alapul szolgál. Következetes és merész kibontakoztatása sem marad el. *Simon* a történelmi távlat és az adott pillanat mindig másképp jelentkező viszonyában, konfliktusában ragadja meg az igazi kérdést. Ennek jegyében rendez el a történelmi, az életrajzi, a gondolati, a művészi anyagot, erre vonatkoztatja a részletkérdéseket, ebbe torkolltatja a részletkonfliktusokat. Végeredményben itt mutatja föl érdemi kutatásait, elemzéseit, következtetéseit. Benjámint pályájában érdekes törvényt vesz észre: a történelmi, társadalmi, politikai fordulatokhoz képest szabályosan ismétlődő „késést”, illetve „beérkezést”. A mélyben a politikai valóság és a művészi gyakorlat anyagának és működésének különbsége húzódik. Tetézve azzal a képtelenséggel, amikor a politika a saját valóságát és reagálási módját kéri számon a művésztől, miközben elvárja annak „fejlődését”, töretlen ívelését. A tanulmány korszakról korszakra dokumentálja ennek a viszonyoknak megannyi oldalát, formáját. Tragikus, fájdalmas, groteszk következményeit csakúgy, mint feszültségeinek lassú oldódását; a felek megbékélő közeledését.

Benjámint eddigi pályája — az elkötelezett kommunista költő eddigi életműve — kétségtelenül sok és fontos következtetéssel gyarapította és gyarapíthatja a tudományt is, a politikát is. Még ebben is használ ez a mindig, mindenütt használni akaró költészet. Ami most a tudományos ábrázolását illeti: bár annak árán, hogy a művek sok egyedi vonását nem keresi meg, nem emeli ki, éppen a pálya legfőbb törvényeinek és a hozzájuk fűződő általánosításoknak markáns megfogalmazása révén alapvető értékűnek mondható.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN: VÁCI MIHÁLY

Kovács mindent tud, amit Váciról tudni lehet. Átélt, végiggondolta, mérlegre tette Váci egész világát. Elannyira, hogy megengedheti magának a kockázatot: egyértelmű rokonszenvvel, azonosulással ír. Belülről ábrázol, sőt egyszerű-egyszer mintegy még cselekszik is a költő helyett: versbe tördeli egyik tárcáját például. Hangja gyakran fölmelegszik, stílusa megjelenítő erővel, hangulattal telítődik nem egy helyt. Csakhogy ezt a hatalmas és szinte forró anyagot a pályarajz műfaji és terjedelmi kereteibe kellett szorítani. Kovács bár kényyszerű, egyszersmind nagyvonalú megoldással él. Nem „kicsinyíti le” anyagát és nem is rostálja meg úgy, hogy egyetlen összefüggést kövessen nyomon. Csomópontokat emel ki, ezeket állítja történeti és logikai rendbe. Már-már végleges, teljes képet kapunk Váci művészi esz-

ményeiről, motívumainak forrásairól, képalkotásának mélyüléséről és kristályosodásáról, műfordítói gyakorlatáról, egy-egy kiemelkedő költeményéről többek közt. Ezeket a nagyobb tömböket áthidaló részek, utalások és kurtán összegező magyarázatok fogják egybe. A kompozícióban tehát váltakoznak a teljesség mércéjét megütő fejezetek s a hézagpótló mondatok, bekezdések. (Az utóbbiakban persze a stílus is színt, erejét veszti.)

Bárhogy, a tanulmány központi fejezetei fölösen ellensúlyozzák az ugrások hiányait és a közbeékelődő szövegek szürkességét. Kovács — a műelemzés, a történelmi összehasonlítás, az analógia, az elméleti következtetés módszereit alkalmazva és tagadhatatlan intuícójára is támaszkodva — magas gondolati szintre emeli anyagát. Váci költészetének olyan konzekvenciáit láttatja meg, amelyek irodalmunk, szellemi életünk, közgondolkodásunk főbb áramlatával álltak s állnak cserehatásban: merítenek egymásból, kiegészítik egymást, vitáznak egymással, hogy végül egyazon folyamatba illeszkedjenek. A plebejusi elégedetlenség, a forradalmi keménység, a szocialista távlatú nemzeti öntudat vagy a közösségnek elkötelezett puritán etika dolgában Váci mint költő általános érvényű következtetésekre jutott — és Kovács mindezt a tudományos általánosítás szintjén adja elő. Ilyen keretben Váci, Váci költészete egy történelmi korszakkal kapcsolódott össze. Szerepét, jelentőségét most már abban kell látnunk, hogy a szocialista demokrácia lehetőségének, követelésének, sürgetésének, megindulásának, küzdelmes és fokozatos erősödésének kifejezőjévé vált.

Nem minden szakaszában, nem minden darabjában. Kovács határozott értékítéllettel választja szét Váci költészetének elemeit, szakaszait, egyes műveit és jellemző eszközeit éppen a művészi minőség szempontjából. Az eredmény csak nyomakosabbá teszi a történelmi megállapításokat. Minthogy a kifejezett tartalmak éppen így alkotnak egyenrangú elemekből álló lírai világot, így rendeződnek maguk is kibontakozó, emelkedő folyamattá.

Mint említettük, Kovács tanulmánya szerkezetében, kidolgozásában meg-meg-törlik. De amit mond, amit ad, abban átlagon fölüli. Ennek a föloldását talán csak a kellő forma: a nagymonográfia biztosíthatná.

*

Szabad-e következtetéseket formálgatni egy terjedelmesnek ígérkező sorozat első három műve alapján? Megkíséreljük.

Előbb az irodalom, azaz a költészet határain belül. Benjámin és Váci pályája sok egybevágó tényezőt és tanulságot erősít meg. A szocialista költészet, művészet kritériumait is hasonlóan foglalja magában. Mindkét költő a dolgozó osztályok életéből, környezetéből, érzés- és gondolatvilágából merít, táplálkozik. Szocialista költővé azonban igazán akkor válik, amikor a dolgozó osztályok fölemelkedésével, föl-szabadulásával képes mérni a történelmet, s a történelmi haladással képes mérni a dolgozó osztályokat. Osztályokról van szó, történelemről van szó. Nem alkalmi normákról, nem elméleti úton kikövetkeztetett tételekről. Nagyon valószínű, hogy azok a pályarajzok, amelyek induktív módszerrel és a történelmi hitelesség igényével készülnek, még gazdagabban, még árnyaltabban igazolják ezt. Egyébként ez a tartalmi kritérium visszamenőleg is érvényesnek mutatkozik. A két költő, emelkedett és biztos elveinek, mércéinek birtokában nem férhetett meg sem az osztályszektátság, sem a politikai dogmatizmus szűkös és alacsony korlátai közt. Kétféle próbálta igazát bizonygatni; két felől kapott sebet cserében...

Néhány szót még az irodalomtudományt érintő következtetésekről, tanulságokról is. Kovács, Rába, Simon tanulmánya csaknem azonos értéket képvisel. Egyszer-smind sok eltérést mutat a megközelítésben, a módszerekben, az eszközökben, a stílusban. Végül mindegyik sajátos alkotás. Ez természetesen a nagyobb műfajban bontakozhatik ki igazán: a Kortársaink-sorozat így a mai magyar irodalomtudo-

mány módszereinek, stílusainak megújulását, gyarapítását is szolgálja. Újabb indíték ez arra, hogy jelezzük és elismerjük: az *Akadémiai Kiadó* vállalkozása mennyire gyümölcsözőnek bizonyult.

Máris sejthető, hogy a tanulmányok sorában összegyűlik majd a történelmi és az elméleti anyag a realizmusnak, az avantgarde-nak, az irodalom funkcióinak, a művészet és a politika viszonyának új vizsgálatához. A szerkesztők esetleg ennek az útjait is egyengethetik további munkájukban.

SZÉKELYHIDI ÁGOSTON

Monográfia egy ember dallamáról

VITA ZSIGMOND: ÁPRILY LAJOS

Babits Mihály írta az erdélyi Reményik Sándor méltatásaképpen, hogy „a költői tehetség nem volt elég itt, sőt nem is volt a legfontosabb. A versekhez ember kellett, s a költő értékei emberi értékek. Ember, erdélyi ember és magyar”.

Áprily Lajos nekrolójként is elfogadhatnók ezeket a sorokat. Hiszen benne, Áprilyban is az emberi nagyság, a vérben-csontban munkáló humánnum transzformálódott költői értéké, s lett halk jambusokban kidobbanó szava századunk, költészetünk gyönyörű és igaz éneke. A „harangtisztán kicsendülő” igaz emberi dallam kihallgatója volt ő egész életében, a Küküllő partján, a Bucsinn tetőhöz felfutó hegyoldalokon eltöltött parajdi gyermekkor idejétől a visegrádi csöndben vigyázott öregségig: ember, aki szelíden elhárítja magáról a költő nevet, mondván: „A titulusa nem nekem való, / Ember voltam, remegő, daloló”, s aki — mert nem akar poétai magasokból szólni hozzánk — szól *belőlünk*.

A profiköltészet, a profiíróság korszakában bámuljuk azt a ragaszkodást, amellyel — sokszoros munka és vesződés árán — választott hivatása mellett kitarított. Tanár Enyeden, Kolozsvárott és Budapesten, és csak *amellet* irodalmi munkás: szerkesztő, annak is abból a lelkiismeretes, de betű-gondolatot tisztelő fajtából való, aki nemigen szeret a más írásaiba belejavítani, inkább emésztődik. Milyen lehetett a tanár, ha tehetségből-emberségből költői csúcsra futotta!

Vita Zsigmond, az egykori enyedi diák, Áprily-tanítvány frissen megjelent Áprily-monográfiája *tárgyi bizonyíték*: még rideg, szakmai verselemzéseiben, hibátlanul tárgyyszerű pályarajzában is benne ég a tanítványi szeretet és tisztelet Áprily Lajos iránt.

Vita Zsigmond szigorú törvényű műhelyben dolgozik. Csak a címben megszabott tárgy anyagát vizsgálja: az emberi életet, az alkotói pályát — a föllelhető adatok megbízható tálalásával, és a költői életművet a verselemző tudós legavatottabb módszereivel. Így lesz az eredmény Áprily objektív írói portréja; a vizsgálatot végző Vita Zsigmond szubjektumából csak annyi olvad a könyvbe, amennyit a tények és az adatok a pályát rekonstruáló szellemből kiszakítanak. Ezért *valóban* Áprily könyve a monográfia, az alcímben ígért „ember és költő” arca. Vita Zsigmond munkája újrapéldázza azt, amit Áprily költészete bizonyított: hogy a bensőnk legtisztább hangja egyszerű. Ezért hiteles, igaz, s mert alapos és hű: szép.

A monográfia két irányban épült. Az egyik vonulat Áprily életét és — kronologikus rendben — életművét mutatja be, a másik magát az életművet *elemzi*, benne Áprily költői világát, lírai hatásának erőforrásait világítja meg, fordítói műhelyébe vezet el, majd tanulmány-, kritika- és drámaírói munkáit boncolja. Vita — Áprily minden leírt szava, kerekké formált műve mögött — a tények, a valóság csökönyös szolgáljaként — az *embert* keresi, őt kutatja, aki alkotás által vált teljes